ئاوێتەی وێنەیی، یان کیمیای وێنە

نووسینی: ئەحمەد ڕەزا

ڕەنگە ئەم زاراوەیە سەرنجڕاکێش و تا ئاستێکیش گومان دروست بکا لەوەی کە ڕێسایەیەکی نوێ بێ و ڕێگە لە سەربەستیی نوسین بگرێ.. پێش ئەوەی کەسێک ئەم زاراوەیەی بیستبێ و بەکاری بهێنێ شیعر هەر نوسراوە و ڕەنگە چەندین جار ڕووبەڕووی ئەم تایبەتمەندێتییەش بووبینەوە و بەسەرمانا تێپەڕیبێ و ئەو شیعرەی سەرکەوتووبووبێ لە ئاوێتە بوون و هاوسەنگییەکەیدا گرفتمان لەگەڵیدا نەبووبێ و لەگەڵ پێچەوانەکەشیدا زانیبێتمان کە ئەم وێنەیە گرفتی هەیە یاخود ڕەوان بە ئێمە ناگات.

هەرچەندە کیمیای وێنە بابەتی سەر بە بونیادی دەقە و لەگەڵ باسکردنی هەردوو بونیادی سەرو ژێری دەقدا دێت، کە ئەمەیان باسێکی ڕەخنەیی پەتییە و لە ڕێڕەوی مەبەستەکە دوورمان ئەخاتەوە، بەڵام پێویستە شاعیری تازە دەستپێکردوو شتێکی لە بارەوە بزانێت تا ڕەچاوی پتەویی دەقەکەی بکات.

هەر بە شێوەی ئاوێتە بوونی کیمیایی کە دوو مادده یەک ئەگرن و مادەیەکی نوێ پێک ئەهێنن، لە زمانی شیعرییشدا، کۆبوونەوەی دوو تێبینیی کراوی جیاواز یان زیاتر لە وێنەیەکدا کۆ ئەبنەوە و هەریەک لە تێبینیی کراوەکان سیفاتی خۆی لە دەست ئەدات و لە ڕووی ماناوە گۆڕانکارییان بەسەردا دێت.. گەر لە ئاوێتەی کیمیاییدا تێکەڵ کردنی نەشارەزایانەی دوو ماددەکە هەڵەیەکی گەورە بێت و مەترسیی بەدوادا بێت، ئەوا لە شیعریشدا بە هەمان شێوە هەڵەیەو مەترسیەکەشی ئەوەیە کە ئەبێتە ڕێچکەیەک بۆ نەشارەزایانی پاش خۆی و شێوەی مۆدێل وەرئەگرێت.

تا ئێستە کیمیای وشە بە چەند مانایەک کە دوورن لەم زاراوەیە و ئامانجی ئەم تایبەتمەندێتییەی ئێمە، هەبووە، بەم شێوەیە: کیمیای وشە بریتیی بووە لە جێگیر نەبوونی مانای وشەو ناڕاستەوخۆ بوونی و شێوازی وشک و چەمکی دیاریکراو، هەموو ئەمانە لە گرنگیی و بایەخ پێدانی "رامبۆ و مالارمێ"وە بۆ سیحر سەری هەڵدا، سیحر نەک بە مانا پەتییەکەی ، بەڵکو بەو مانایەی کە لە پێشیندا کاریگەرێتییان هاوتا بووە لەسەر دەروونی مرۆڤ.

بە کورتیی ئەمە کیمیای وێنەیەو بە باشی ئەزانم بەم دوو نمونەیە بابەتەکەمان ڕونتر ببێتەوە:

ئەوانەی بە من دەچن زۆربەیان مردوون

کوپەیەکی پڕ ئاویشیان بۆ باڵندەکان جێ هێشتووە

بە برادەرایەتیم لەگەڵ دەریاوان خۆم هەڵناخەڵەتێنم

بە جێ پێی شادمانەکان دەکەومە ڕێ

شەڕی بێهوودەییە تێکەڵبوون

هەموومان لە بیرکردنەوەی تەنیایی داین

....

چوار دیواری ژووری ماڵم

ڕەنگینە بە ڕەنگی ئەو پیاوانەی پێش من بە کرێیان گرتبوو

پێستیان بۆتە تابلۆ و پەڵەی دیوار

لەگەڵ تابلۆ و پەڵەکان هێمنیی گفتوگۆمان بووەتە مشتومڕێکی توند

هێندەی من ڕانامێنن

ئەو ڕۆژەی لە ناو ئاوێ گەمان دەکەم

لەسەر زەوی خۆم وشک دەکەمەوە و ئامادە دەبم بۆ گەشت.

"یاح ڕەنجدەر- ڕووەکەکانی خواوەند-

ڕێزمانی کۆڵانەکان، کۆڵانەکانی ئاو"

گەر بڕوانینە ئەو وێنانەی کە هێڵیان بە ژێردا هاتوون، ئەو وێنانەن کە دەلالەت لە تەنیایی ئەکەن بە مانا ئۆنتۆلۆژییەکەی.. ئەگەر لەو وێنانەی تریشدا هێمای تر هەبن بۆ خودو ئەو نیگەرانییەیان پێوە دیار نەبێ، یاخود بڵێین ئاسۆکانی دەقەکە بگۆڕێت – بە تایبەت کە دوو دەستە وێنەی جیاواز لە دەقەکەدا هەڵبژێرراون- ئەوا شکستی هێناوە لە کیمیای وێنە پەیوەندیدار و یەک بە دوای یەکدا هاتووەکانی.. ئێمە لە نێوان کۆمەڵێک وێنەی پێکەوە گرێدراودا ئەڕوانینە کیمیای وێنەکان، واتە ئەم بابەتە جیاوازە لە یەکێتی بابەت و هاوسەنگیی پاراستن و ڕیتمی دەق، یاخود وەکی تر، ئەو وێنە یەکتربڕ و تەواوکەرانە ئەکەونە بەر پراکتیک کە چەمکێکی نوێ ئەبەخشن، نەک ئەوەی شاعیر لە وێنەیەکی قەسیدەکەیدا لە بەر باران بآ و لە یەکێکی تردا لە ئاگردا، ئەگەر ئەو دوو وێنەیە تەواوکەرو یەکتر بڕ نەبن، هیچ پەیوەندییان بەم باسەوە نییە بەڵکو بە زەوقی نوسەر خۆیەوە هەیە.. لەم دوو نمونەیەی سەرەوەدا کار کردن لەسەر دوو هێڵی جیاوازە، هەرچەندە نەغمەی قەسیدەکە هەر یەکەو تەنیایی هێڵێکی زۆر دەرکەوتووە تیایدا.

شادمانەکانی بە کۆ تەوزیف کردووە و بەڵام لەبەر ئەوەی ئەمی تەنیا تەنها ئەتوانآشوێن پێی یەکێکیان هەڵگرێت، بۆیە شادمانەکانیش سیفەتی کۆیی لەدەست ئەدەن و سیفەتی تاکیان لەم تەوزیفەدا پێ ئەبەخشرێتەوە.. ئەو کەسانەی کە لە منی ناو دەقەکە ئەچن پاش مردنیشیان ئاگاداری باڵندەکانن، هەریەکێک لەوێن دەلالەتە بۆ منی دەق، ئەو منەی پاش مردنیشی ئاو بۆ باڵندەکان جێئەهێڵ، ئەمانە بۆ گوزارشت کردنن لە ویژدانی خۆی، بەڵام خۆی ئەو ویژدانە لای کەسێک نابینێتەوە و بە برادەرێتیی کەشتیەوانان متمانەی نییە، هەموو ئەم دەلالەتانەش دیسانەوە ئەگەڕێنەوە بۆ تەنیایی خود.. لە وێنەکانی دووەمدا تەنیایی بەدی ئەکەینەوە ئەمجارەیان بۆ ئاماژەکردنە بۆ مردن، ئەو پیاوانەی پێش ئەم ژیاون و مردوون، چوار دیواری ماڵ هێمایە بۆ دەوروبەرو ئاویش بۆ ژیان.. ئەوانی پێش ئەم کە تەنها شتێکیشیان لی جێماوەو ئەم بە پێستی چواندووە، هەر لەگەڵ ئەما یەکناگرنەوە و لە کێشەی توندو تیژدان، چونکە وەک ئەم، واتە منی ناو دەقەکە ڕانامێنن، زۆر بە ڕوونیی تێڕامانی خۆی باس ئەکات بەوەی کە دوای ئەوەی لە ژیاندا گەمەی خۆی تەواو ئەکا، ئیتر خۆی ئامادە ئەکا بۆ گەشتی مردن، ئەو مردنی بە گەشت چواندووە و ئەم چواندنە لە ڕووی چەمکەوە نوێ نییە بەڵکو لە ڕووی داڕشتنەوە نوێکراوەتەوە.

بەم شێوەیە ئەبینین کە لەچەند وێنەیەکی جیاوازدا و لە بونیادی شیعرییدا هاوکێشە وێنەییەکان بە هاوسەنگییەوە پارێزراون، سەرباری فرە ڕەنگیی خوازراوو هەواڵە کراوەکان" الاستعارات والحالات"، نمونەکانیشی" پێک چوون، کوپەی ئاو و باڵندە،برادەرێتیی دەریاوان، شوێن پێ هەڵگرتن، شادمان، بێهوودەیی، شەڕی تێکەڵ بوون، بیرکردنەوە، تەنیایی" ئەمە لە وێنەکانی یەکەمدا و لە وێنەکانی دووەمیشدا" چواردیواری

ژووری ماڵ، کرێچێتیی، ڕەنگین، پێست، تابلۆ، پەڵەی دیوار، مشتومڕ، ڕامان، گەمەی ناو ئاو و خۆ وشککردنەوە، خۆ ئامادەکردن بۆ گەشت".

لەناو ئەم داڵە جیاوازانەدا ڕیتمی سایکۆلۆژی و فیکریی بابەتیش پارێزراوە، ڕەنگە زیاتر ئەمەش ڕێی بۆ هاوسەنگییە کیمیاییەکە خۆشکردبێت.. یاخود لەم دوو نمونەیەی تردا ئەبینین لەگەڵ ڕەوانیی زمان و جیاوازیی زۆری داڵەکاندا لە ڕووی شوێنکاتییەوە دیسانەوە هەر هاوسەنگیی تەواو لە وێنەکاندا ئەبینینەوە:

پرچی زیوینیی "سیروان"م..

بە هەناسەی، ساردی شەوێکی خۆم لادا

وام ئەزانی ماسییەکی، ژێر شەپۆلی نەرمی ئەوی

بەرد بە بەردی ناخی گەڕام

نەمئەزانی خۆت ڕووباری و

لە سیروانا دەرناکەوی.

" ئەی ڕووبارە هێمنەکە، کەی ئەڕژێیتە خوێنمەوە"

....

شوێن تۆزی ئەسپەکەت کەوم، بۆ ڕوانینێ

کە ڕادەبووری، وەک شەوکوت

ئاودیوی ماڵێک ئەبیت و

ئاوێنەی پێکەنینیان ئەشکێنی

یان دەستەویەخە خەنجەرت لی هەڵکێشم

ئەی گێژەن و مەلەوێنی فریاد ڕەسی

زیندەوەرە خوێنخۆر و خوێنڕژاوەکان.

"بەرزان هەستیار- نەوەیەک پیرەمنداڵ- پرسیارەکانی ناو بەرمۆدا"

لە وێنەی یەکەمدا گەر بە زمانی لۆژیک و عەقڵ بڕوانینە وێنەی پرچی سیروان، ئەوا ڕووبەڕووی نالۆژیک یان ئەو دیوی لۆژیک ئەبینەوە، خۆ ئەگەر بە چاوی شیعرییش تەماشای ئەم وێنەیە بکەین کە وێنەیەکی ئەبستراکتە لە وێنەیەکی سریالی ئەچێت و بە پێی شیکردنەوەی یۆنگ گەڕانەوەیە بۆ ئەو دنیابینییە یەکەمینە کۆنەی کە لە لاشعوری دەستە جەمعیدا ئەژی و لە ڕێگەی شاعیرەوە پێمان ئەگات.. بەڵام کە بگەڕێینەوە سەر چاوگەی وێنەکەو بزانین کە وێنەیەکە توانای بڕینی وێنەکانی دوای خۆی هەیەو لە بونیادە شیعرییەکەیدا یەکسان ئەبێتەوە بە لایەکی هاوکێشەکە، ئەوکات لە وێنە پێکەوە گرێدراوەکانی دوای خۆی ئەگەین و ئەمیان ئەبێتە دەروازەی ئەوانی تر.. لەگەڵ نالۆژیکیی ئەم وێنەیەدا، ڕاستەوخۆ خوێنەر ئەپەڕێنێتەوە بۆ بەرکەوتنی جوێنیی لە وێنەکانی ترداو مانای خۆ و دەڵلەتی لەوێنەوە وەرئەگرێت، ئەم دەرەنجامە لەو ئاوێتە بوونە کیمیاییەی وێنەکانەوە سەرچاوە ئەگرێت، کە ئێمە مەبەستمانە.

لە وێنەکانی دووەمدا ئەوەی مەبەستمە دوو دێڕی کۆتایی نییە چونکە ئەوە باسێکی ترەو لە جۆرەکانی بانگەوازە.. سەرجەم وێنەکانی تر وێنەی پێکەوە گرێدراو و ئاسایین جگە لەو وێنەیەی کە هێڵی بە ژێردا هاتووە، مەبجستم ئەوەیە گەر ئەو وێنەیەی لێ دەربهێنرێت وێنەیەکی مەئلوفی چەمکیی ئەمێنێتەوە، بەڵام لە کۆکردنەوەدا لوغزی چەمکەکە ئەکەوێتە ئەو وێنەیەوە.. لەم دەستە وێنەیەدا وێنەی- ئاوێنەی پێکەنینیان ئەشکێنی- هەم وێنەیەکی نوێیە لە ڕووی ڕامان و زمان و داڕشتنەوە، هەم شوێنی ئەو وێنەیەی پێشوو ئەگرێتەوە لە تێپەڕ بوونی بەناو وێنەکانی ترداو دیسانەوە لایەکی هاوکێشەکەیە و بە کۆی وێنەکانی تر لاکەی تری پێک ئەهێنن.

لەگەڵ تێپەڕ بوونی شەوکوت بۆ ماڵێک ئاوێنەی پێکەنین ئەشکێت واتە دەنگی پێکەنین بەرز ئەبێتەوە، بوونی ئەم وێنەیە وا ئەکات زمانی ئەو بەشەی دەقەکە ڕەوان بێت و ئاوێتەیەکی وێنەیی دروستیشی هەبێت.

لەگەڵ ئەوەشدا کە شاعیران زۆریان بە هۆی سەلیقەو وردەکاریی خۆیانەوە لە نوسیندا یاساو ڕێسای زمان شارەزان، کە شیعر بە گۆڕانکاریی جیاوازەوە لەو سیستەمە پڕ هێمایەوە سەر هەڵئەدات، ئەم بابەتە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە زمانەوە هەیە، هەر هەڵەیەک لە بەکار هێنانی هێماکاندا، لە تێکدان و شێواندنی ئەو سیستەمە یان زمانی شیعردا، ئەبێتە هۆی ناهاوسەنگ بوون و تێکەڵ و پێکەڵیی وێنە شیعرییەکان.